Asiantuntijalausunto HE:stä 88/2018 lakivaliokunnalle 25.10.2018

HAMPAATON ESITYS LAPSEN HUOLLOSTA EI AUTA VAIKEISIIN TAPAUKSIIN

OTT, VT Anja Hannuniemi

Hallituksen esityksessä 88/2018 on paljon hyvää normaalien, lastensa parasta ajattelevien vanhempien kannalta, jotka voivat aiempaa joustavammin järjestää lastensa asiat esimerkiksi vuoroasumisen avulla. Kuitenkin pitkittyvät, katkerat kiistat – joiden asianosaiset eivät juuri kykene varjelemaan lastensa etua – tuskin lyhenisivät näiden säännösten avulla; ehdotetut harvat keinot eivät riitä. Katkerien kiistojen tuloksena syntyvä lastensuojelun tarve ei vähenisi, ei myöskään nuorten jatkuvasti paisuva syrjäytymisongelma,[1] josta on viime aikoina esittänyt huolensa usea asiantuntija ja poliitikko. Kun valtaosa, vähintään 80 prosenttia huoltoriidoista on vieraannuttamistapauksia,[2] ei tehokasta lakia voida saada aikaan ilman vieraannuttamiseen puuttumista.

Lakiesityksestä välittyy luulo, että vieraannuttamista voitaisiin ehkäistä korostamalla lakitekstissä vanhempien vastuuta lapsen suhteiden ylläpidosta läheisiin henkilöihin. Lakitekstiä on toki hyvä selkeyttää, mutta se ei missään tapauksessa riitä. Henkilöt, jotka eivät itse ole työskennelleet vieraannuttamistapausten parissa (kuten on laita lainlaatijoiden), eivät ymmärrä, kuinka hankalia ja jopa raivokkaita vieraannuttajat ovat viedessään väkisin läpi omaa agendaansa. Kun he eivät noudata lakia, tuomioistuimen päätöksiä eivätkä sopimuksia, **vain pakkokeinot auttavat**, ja niitä on hyvin vähän lakiesityksessä. Pakkokeinojen puute on varsinkin se tekijä, jonka pohjalta voin varmuudella todeta, että tämä laki ei tule estämään vieraannuttamista, eikä lyhentämään huoltokiistoja.

Vuodesta 2007 lähtien esitin väitöskirjassa ja OM:n 2016 pyytämässä lausunnossa lukuisia keinoja kiistojen lyhentämiseksi, joista vain kolme on sisällytetty lakiesitykseen. Kun valtaosa huoltoriidoista on vieraannuttamistapauksia, joiden käsittelemiseen ei ole varattu sanktioita, lakiesityksen muodossa laadittava laki ei myöskään onnistuisi, sen paremmin kuin voimassa olevakaan laki, oikeudenkäyntikierteiden katkaisemisessa. Jotta laista tulisi kunnollinen, niin paitsi että lakiin pitäisi lisätä useita määräyksiä eri tilanteissa käytettävistä pakkokeinoista,[3] niin olisi tehtävä muitakin muutoksia.

---

[1] Valkaman ja Litmalan (OPTL) tutkimuksen mukaan 42 prosenttia käräjäoikeuksien asianosaisperheistä on lastensuojelun asiakkaita uusintaprosesseissa, kun taas pidemmältä aikaväliltä keräämieni tietojen perusteella empiirisessä tutkimuksessani lastensuojelun asiakkaita on huoltokiistojen asiakasperheistä noin 67 prosenttia, ja 25 prosenttia prosessien kohteena olevista lapsista on otettu huostaan tai sijoitettu. Yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa on puolestaan havaittu lastensuojelun asiakkuuden olevan yhteydessä nuorten syrjäytymiseen; koulutus jää ikätovereihin verrattuna huomattavasti puutteellisemmaksi, ja aikuisikään asti kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret kuolevat neljä kertaa todennäköisemmin kuin ikätoverinsa. **Käytännössä voidaan siten todeta lastensuojeluasiakkuuden linkittämä yhteys pitkittyvien huolto-riitojen ja nuorten syrjäytymisen välillä**; spesifiä tutkimusta aiheesta kuitenkin kaivataan.

[2] Yhdysvaltain asianajajaliiton tutkimuksen mukaan noin 80 prosenttia huoltoriidoista on vieraannuttamistapauksia, ja empiirisen tutkimukseni tulokset ovat samansuuntaiset.

[3] Vieraannuttajien manipulatiivisuuden vuoksi he yleensä voittavat kiistansa; tuomioistuimet kykenevät harvoin tunnistamaan heidät. Menettelytapana, jonka avulla tuomioistuimet saisivat tiedon siitä, kumpi vanhemmista on lähihuoltajaksi sopivampi, olen 2007 lähtien ehdottanut molemmille vanhemmille lain nojalla pakollista psykiatrista arviota, joka paljastaisi katkerissa kiistoissa yleiset persoonallisuushäiriöt. Tällaisia testejä on käytössä monissa maissa, anglosaksisten lisäksi mm. Saksassa ja Islannissa, joista siellä on erittäin hyvät kokemukset. Vanhempien psykiatrinen arvio antaisi uusia työkaluja myös lastensuojelulle. Jos sellainen olisi ollut käytössä aiemmin, Vilja Eerikan tapaus olisi voitu välttää.

Säännöksiä lapsen kuulemisesta tulisi muokata vastaamaan Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 13/2011) menettelytapoja koskien *informed consent*- eli lapsen tietoon perustuvan suostumuksen periaatteita. Luennoin 15 vuoden ajan yliopistolla tästä aiheesta, toimin tentaattorina sen osalta ja kirjoitin siitä alaikäisen itsemääräämisoikeuden otsikon alla väitöskirjassa (ks. ote liitetiedostossa).

Lainuudistushanke lähti liikkeelle väitöstutkimuksestani. Väitöskirjani ensimmäinen artikkeli on vuonna 2007 julkaistu 128-sivuinen perusteellinen selvitys lapsen vieraannuttamisesta. Se on ensimmäinen vieraannuttamista koskeva tieteellinen esitys Suomessa, myös psykologiselta ja psykiatriselta kannalta. Vuoden 2007 artikkeli kuului useita vuosia Lapin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tutkintovaatimuksiin. Lähetin sitä laajalti erovanhemmille, joilla oli vieraannuttamistapaus meneillään oikeudessa. Useista heistä tuli myöhemmin ILA ry:n vetäjiä, joiden perustamien sivustojen (mm. PAS-vanhemmat) kautta artikkelin saattoi lukea verkossa. ILA ry:n edustajat adoptoivat vuoden 2007 artikkelin sisällön omaksi lähtökohdakseen, alkaen lobata siinä mainittuja asioita eduskunnassa. Lakialoitteet 27/2012 vp ja 28/2012 vp vieraannuttamisen sanktioimiseksi pohjautuvat siten väitöstutkimukseeni, ja 18.4.2013 olin lakivaliokunnassa asiantuntijana kuultavana niiden johdosta. OM:n valmistelun alkuvaiheessa kirjoitin 25.4.2016 OM:n pyynnöstä asiantuntijalausunnon (liitetiedostossa).

1. Keinot katkerien kiistojen lyhentämiseksi ovat riittämättömät

Lakiesitys tarjoaa vain kolme keinoa kiistojen lyhentämiseksi: 1) Oikeudenkäyntien nopeuttaminen lyhyempiä määräaikoja asettamalla, mm. suppeasti rajatulle olosuhdeselvitykselle. 2) Säännös, jonka mukaan tuomioistuimen tulisi hylätä sopimuksen tai päätöksen muuttamista koskeva hakemus jo kirjallisessa menettelyssä, jos hakemuksen perusteet ja asian aiemmat käsittelyt huomioon ottaen on selvää, että hakemus ei ylitä muutoskynnystä. 3) Tarkasti rajatuissa tilanteissa mahdollisuus määrätä tapaamisoikeuden toteutumatta jäämisen varalle sakon uhka jo ns. perustepäätöksessä eli tapaamisoikeudesta tuomioistuimessa päätettäessä.

1.1. Uhkasakkolauseke tulisi liittää kaikkiin perustepäätöksiin ja tapaamissopimuksiin

Olen ehdottanut em. keinoista kaikkia, ja sen lisäksi useita muitakin keinoja oikeudenkäyntien lyhentämiseksi. Ennakkoon asetetun uhkasakon (3) osalta ks. liitetiedostossa oleva lausuntoni OM:lle s. 5-7 ja 8-13, jossa olen ehdottanut lakiesitykseen verrattuna tehokkaampaa turhan byrokratian karsimista, nimittäin täytäntöönpanoasioiden käsittelyä (lähes) aina vain huolto- tai tapaamisperuspäätöksiä tehtäessä osana ns. hybridiprosessia. OM:lle esittämäni idea on liittää uhkasakkolauseke ***kaikkiin*** tapaamisoikeuden perustepäätöksiin ja sopimuksiin, jotta tapaamis-

---

Muina pakkokeinoina olen ehdottanut viimesijaisesti lapsen asumisen siirtoa vieraannuttajalta toiselle vanhemmalle, sen jälkeisiä valvottuja tapaamisia vieraannuttajalle (manipuloinnin jatkamisen estämiseksi), tapaamisoikeuden täytäntöönpanon tehostamista mm. ulosottomiehen tai poliisin tekemän aktiivisen etsinnän avulla (erityisesti kesälomatapaamisiin, joita usein vältetään kaikin keinoin), maansisäistä Haagin sopimusta (selostettu jäljempänä), maksuttoman oikeusavun loppumista ensimmäisen tuomioistuinpäätöksen jälkeen, turhan uusintahakemuksen hylkäämistä jo kansliassa, velvollisuutta korvata vastapuolen kulut, täytäntöönpanoasioiden käsittelyä aina perustepäätöksen yhteydessä, joko ennen tai jälkeen perustepäätöksen (ns. hybridiprosessit, joista OM:n pyytämässä lausunnossa liitetiedostossa) ja oikeutta jättää elatusapu maksamatta siltä ajalta kun tapaajaa estetään tapaamasta lasta.

oikeuden jäädessä toteutumatta ei tarvitsisi erikseen nostaa täytäntöönpanokannetta uhkasakon asettamiseksi (kuten nykyään), vaan voitaisiin suoraan vaatia uhkasakon määräämistä maksettavaksi; yksi oikeudenkäyntikerta jäisi pois. Toisin kuin ehdotuksessani, lakiesityksessä tämä mahdollisuus koskisi vain tapauksia, joissa lapsen kanssa asuvan henkilön aiemman käyttäytymisen perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä.

Esimerkiksi vuoroasumista koskevaan päätökseen ei lakiesityksen mukaan uhkasakkoa liitettäisi, koska vuoroasumisjärjestelyä koskevan määräyksen antamista ei ylipäätään voida pitää lapsen edun mukaisena, jos on jo lähtökohtaisesti epävarmaa, ovatko vanhemmat sitoutuneita myötävaikuttamaan sen toteutumiseen. Pidän perustelua ontuvana, koska vaikka vanhemmat ovat vuoroasumiseen ryhdyttäessä yhteistyöhaluisia, niin myöhemmin, 2-3 vuodessa, he usein tulevat yhteistyökyvyttömiksi.[4] Silloin yhdenvertaisuus lain edessä edellyttää, että myös vuoroasumista harrastaneilla on, kuten muilla, mahdollisuus suoraan hakea uhkasakkoa maksettavaksi. Muunlainen järjestely asettaisi vuoroasumisesta sopineet vanhemmat eriarvoiseen asemaan.

Ei ole mitään syytä rajoittaa uhkasakkolausekkeen oheistamista tapaamisoikeuden perustepäätöksiin muissakaan tilanteissa, esimerkiksi 3 a luvussa tarkoitetussa tuomioistuinsovittelussa vahvistettavassa sovinnossa. Vieraannuttajat käyttävät sovittelua usein ajan pelaamiseen toisen osapuolen oikeuksia sabotoivin tavoin, jolloin tämän oikeusturva edellyttää ennakollista uhkasakkolauseketta. Ei haittaa, vaikka lauseke liitettäisiin myös sosiaalilautakunnan vahvistamiin tapaamissopimuksiin. Sosiaalilautakunnan vahvistamia sopimuksia pidetään jo nyt täytäntöönpanokelpoisina, miksi ei myös ennakollisen uhkasakkolausekkeen avulla? Jos vanhemmat osoittautuvat jatkuvasti yhteistyökykyisiksi, lauseke jää yksinkertaisesti käyttämättä, eikä mitään vahinkoa tapahdu.

Lakiesityksessä tahdotaan jättää lauseke liittämättä myös tapaamisoikeudesta annettuun väliaikaismääräykseen, mutta en näe siihenkään estettä: Väliaikaismääräykset pysyvät usein voimassa pitkään, aiheuttaen selvän oikeussuojan tarpeen. Jos toisaalta väliaikaismääräysten voimassaoloa kyetään lainuudistuksella lyhentämään, niin hyvä: Uhkasakkolauseke jää vain käyttämättä, kun siihen ei ehditä vedota ennen uuden tapaamisperustepäätöksen tai –sopimuksen tekemistä. Kun väliaikaismääräyksiä pidetään ihmis- ja perusoikeuksien vastaisina puuttuvan valitusmahdollisuuden vuoksi, niin suoran täytäntöönpanon salliminen vähentäisi koettua epäoikeudenmukaisuutta.

Ennakollisten uhkasakkolausekkeiden sijasta itse täytäntöönpanolaissa voitaisiin määrätä, että kaikki tapaamisoikeudet, oli ne perustettu millä tavalla tahansa, pannaan täytäntöön suoraan ilman että tapaajan täytyy ensin hakea uhkasakon asettamista. Sen sijaan kaikissa tapauksissa tapaaja tai vuoroasumista harjoittava vanhempi voisi pelkästään hakea uhkasakon määräämistä maksettavaksi. Tämä voisi olla psykologisesti onnistuneempi ratkaisu vuoroasumisesta sopineille ja niille, joiden sovinto on vahvistettu oikeudessa.

[4] Syy, jonka vuoksi vanhemmat, oltuaan alkujaan sopuisia, muuttuvat myöhemmin yhteistyökyvyttömiksi, liittyy vieraannuttamiseen, joka alkaa usein vasta muutaman vuoden päästä erosta, kun tunneside heidän välillään heikkenee uusien kumppaneiden tultua mukaan kuvioon; Eva Gottberg kutsuu sitä ”jälkimustasukkaisuudeksi”. Olen usein joutunut seuraamaan, kuinka aiemmin kohtuullisen hyvin toiminut vuoroasuminen purkautuu sen vuoksi muutamassa vuodessa, yleensä valitettavasti vielä vieraannuttajan yksinhuolloksi ja etävanhemman tapaamisten estämiseksi. Olen selvittänyt ilmiön juridista puolta DL:n artikkelissa vuodelta 2008, s. 1015-1016 ja sen psykologista taustaa mm. vuoden 2007 artikkelin s. 45, 74-75.

2. Jos tahtoa on, keino löytyy – myös vieraannuttamisen kontrolloimiseksi

Vaikka uhkasakkolausekkeen käyttöalaa laajennettaisiin em. tavalla, ovat mainitut kolme keinoa riittämättömiä, koska säännösehdotuksissa ei puututa ”ongelmien kovaan ytimeen”; siihen tuhoon, joka lapsille aiheutuu vieraannuttamisesta ja toisen vanhemman menettämisestä. Nämä asiat on lakiehdotuksessa ulkoistettu SOTE-uudistuksen yhteyteen liitetylle LAPE-hankkeelle, jonka tehtävänä on kehittää erityis- ja vaativimman tason palveluita erovanhemmille. Kun saamani tiedon mukaan ei vieraannuttamishaastatteluja eikä vanhempien psykiatrisia arviointeja ole hankkeessa alettu kehittää, ei LAPE-hankkeelta voida odottaa moniin vuosiin apua katkerien huoltoriitojen tuomioistuinkäsittelyä varten, jos koskaan. Vastuuhenkilön puheesta ymmärsin, että muitakaan huoltoriitoihin liittyviä SOTE-palveluita ei olla LAPE-hankkeessa nyt kehittämässä, vaan keskitytään viiden valtakunnallisen SOTE-keskuksen perustamiseen, eli hallinnolliseen puoleen.

Olennaisten asioiden auki jättäminen ei ole hyvää lain säätämistä. Olen toki myöntänyt OM:lle menevissä viesteissä, että vieraannuttamisen kirjaaminen lakiin ja sen suora sanktioiminen olisi hankala tehtävä, eikä tuomioistuimilta yksinään voida edellyttää johtopäätöksen tekemistä siitä, onko lapsi vieraannutettu – vaan siihen vaaditaan apua sosiaali- ja terveydenhuollolta. Näin on ymmärrettävää, että tällaiseen lakiesitykseen on päädytty. Kun valtaosassa pitkittyviä huoltoriitoja on vieraannuttamista, ongelmia ei kuitenkaan voida ratkaista, jos siihen ei puututa kirjaamalla vieraannuttamisen määritelmää lakiin, ja haastattelemalla lapsia vieraannuttamisen varalta.

2.1. Lasten haastattelu vieraannuttamisen selvittämiseksi yleissopimuksen edellyttämin informed consent –periaattein avaimena korkeatasoiseen sääntelyyn ja käytäntöön

Vieraannuttaminen voidaan ottaa huomioon huoltoratkaisuissa hyödyntämällä Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 13/2011) koko kapasiteetti huoltoasioissa, joissa sitä ei vielä ole sovellettu. Lapsia tulisi ryhtyä haastattelemaan sen varalta, ovatko he vieraannutettuja, käyttämällä Gardnerin 8-kohtaista vieraannuttamisoireiden luetteloa ja tarkistamalla, toteutuvatko siinä mainitut vieraannuttamiskriteerit, ja ottamalla tulokset huomioon huoltoratkaisuissa. Tällaista työtä tehdään monissa maissa, mm. anglosaksisessa maailmassa, Saksassa ja Tsekissä, joissa se huomattavasti kohottaa päätöksenteon tasoa.

Vaikka tahdottaisiin kiertää koko vieraannuttamisrakennelma, niin ei kuitenkaan voitaisi oikeaan osuvasti ja tehokkaasti selvittää lakiesityksessäkin mainittua lapsen mielipiteen aitoutta Eurooppalaisen yleissopimuksen viitoittamalla tavalla. Tähän asti sovelletuistakin *Markku Helinin* neljästä lapsen itsemääräämisoikeuden kriteeristä yhtä, ”pakon ja painostuksen/ manipulaation poissaoloa” ei voida varmuudella päätellä muulla tavoin kuin tutkimalla, jäävätkö vieraannuttamiskriteerit toteutumatta. Tavanomaisesti lapsia haastattelemalla ei tätä voida havaita, koska vieraannutetut lapset puhuvat hyvin aidon kuuloisesti vastenmielisyydestään torjuttua vanhempaa kohtaan; lapsen mielipidettä ei pidä ottaa ”*at face value*” eli annettuna. Jopa pitkälle koulutetut ammattilaiset erehtyvät usein tältä osin, kun eivät ole perehtyneet vieraannuttamiseen. Tällä hetkellä käytössä ei sosiaa-

litoimessa eikä lastenpsykologien ja –psykiatrien piirissä ole menetelmää, jonka avulla lapseen kohdistuva epäasiallinen vaikuttaminen kyettäisiin varmasti toteamaan.[5]

Lapsen mielipiteen aitouden selvittämiseksi ei siten ole muuta mahdollisuutta kuin haastatella lapsia vieraannuttamisen poissulkemiseksi tai vahvistamiseksi. Tämä työ on kerta kaikkiaan saatava käyntiin mahdollisimman pian, sen tekemistä ei voida välttää; muutoin tulevasta laista ei ole odotettavissa sellaista hyötyä kuin lakiesityksessä uumoillaan.

Kun lasten haastattelujen tulokset välitettäisiin tuomioistuimille siellä tehtäviä päätöksiä varten, vieraannuttamisen määrittely tapahtuisi tavallaan sosiaali- ja terveydenhuollossa, jolloin lakiin ei tarvitsisi kirjata kovin täsmällistä määritelmää. Lakiin pitäisi kirjata myös ne periaatteet, joiden avulla haastattelujen tulokset otetaan huomioon tuomioistuimen päätöksissä. Mahdollisuuksien mukaan olisi vältettävä lähihuollon myöntämistä vieraannuttajalle; ei-vieraannuttavan vanhemman lähihuolto edellyttää toisaalta hänen kelpoisuuttaan tehtävään. Lasten asumisten määrääminen pääsääntöisesti sille vanhemmista, joka ei vieraannuta lasta, pitäisi vähitellen näkyä täytäntöönpanoprosessien määrän vähenemisenä.

EN:n ministerikomitean mukaan lapsen informed consent –kuulemisen tulisi tapahtua *erityiskoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimesta*. Väitöskirjassa kiinnitän huomiota siihen epäsuhtaan, että voimakkaasti vieraannutettuja lapsia tutkitaan yliopistosairaaloiden oikeuspsykiatrisissa yksiköissä, joissa heitä usein pidetään niin pahasti manipuloituina, että lapsi jätetään haastattelematta. Sen sijaan samoja katkeran kiistan kohteena olevia lapsia katsotaan voitavan haastatella luotettavasti tahdostaan asua jommankumman vanhemman luona tehtäessä olosuhdeselvitystä, jossa haastattelijoina toimivat huomattavasti lasten johdateltavuuteen erikoistuneita oikeuspsykologeja vähemmän koulutetut sosiaalityöntekijät. **Tämä epäsuhta osoittaa, että joko olosuhdeselvityksistäkin tulisi luopua kokonaan pitkään manipuloinnin kohteena olleiden lasten osalta, tai olosuhdeselvityksiä tulisi tehdä Eurooppalaisen yleissopimuksen edellyttämin tavoin aiempaa huomattavasti järjestelmällisemmin ja ammattitaitoisemmin** (ks. tarkemmin liitetiedostossa ote väitöskirjasta s. 41-44).

.

Informed consent –kuulemisessa on keskeistä se, että kuultavalle annetaan ensin kaikki saatavilla oleva relevantti ja paikkansapitävä tieto kaikista ao. asiaan vaikuttavista tekijöistä, jotta kuultava osaisi ottaa kantaa siihen täysin informoituna. Huoltoasiaan sovellettuna tämä tarkoittaa, että ennen lapsen kuulemista haastattelija hankkii tietoja lapsesta ja hänen vanhemmistaan, käyttäen mahdollisesti myös julkisia rekistereitä, sekä ottaa selvää vanhempien suunnitelmista lapsen elämän järjestämiseksi eron jälkeen. Hänen on syytä tehdä myös ns. *cross check* eli tarkistaa toisen vanhemman kertomia asioita toiselta puolin ja toisin, koska erityisesti katkeraa kiistaa käyvät vanhemmat kerto-

[5] Olen selostanut informed consent –periaatetta alaikäisen itsemääräämisoikeutta koskevassa väitöskirjan s. 33-44. Tarkimmin olen eritellyt tuomioistuinten käyttämien menetelmien kyvyttömyyttä lapsen mielipiteen aitouden selvittämiseen 2008 Defensor Legiksessä julkaistussa, väitöskirjaan kuuluvassa artikkelissa. Vain välillisiä, johonkin suuntaan epämääräisesti osoittavia aihetodisteita voidaan hankkia lapsen mielipiteen aitouden puutteesta, ei välittömiä todisteita. Ainoat ammattilaiset, jotka kykenevät nykyään selvittämään lapsen mielipiteen epäaitouden, ovat yliopistosairaaloiden psykiatrisissa osaamiskeskuksissa työskentelevät oikeuspsykologit ja muutamat pitkän linjan täytäntöönpanosovittelijat.

vat usein muunneltua totuutta itsestään ja toisesta vanhemmasta, ja vanhempien mahdollisesti esittämät väärät väitteet on oikaistava lapselle.

Jos lapselta pitää esimerkiksi kysyä, kumman vanhemman luona hän haluaa asua, haastattelijan tehtävä on sitä ennen kertoa lapselle tämän ikätaso huomioon ottaen, mitä hän on perheen tilanteesta saanut selville sekä selostaa lapselle tämän oikeuksia ja huoltoasian etenemistä muodollisel-takin kannalta. Näin lapsi tulee täysin informoiduksi ja pystyy ottamaan asumiseensa perustellun kannan.

Jos *cross check*iä ei tehdä, tai sen tuloksista ei kerrota lapselle, tämä voi jäädä esimerkiksi sellaiseen luuloon, että toinen vanhempi vie hänet ulkomaanmatkalle, vaikka tällä ei ole siihen mitään resurs-seja, ja/tai että tämän vastapuoli sijoittaa hänet heti lastenkotiin saatuaan lähihuollon, vaikka sellai-sia aikeita ei ole. Mainitunlaisia väitteitä on viljelty todellisissa vieraannuttamistapauksissa, ja lapsen erehtyminen niissä voi merkitä hänelle katastrofia.

Cross check tulee tehdä myös lapselta itseltään: Haastattelijan olisi kysyttävä lapselta, mitä vanhemmat ovat hänelle kertoneet tulevaisuuden suunnitelmistaan. Jos esiin nousee omituisen kuuloisia asioita, jotka eivät ole tulleet esiin vanhempien haastattelussa, ne pitää tarkistaa toiselta vanhemmalta tai muista lähteistä ja oikaista lapselle ennen hänen mielipiteensä kysymistä.

2.3. Haastattelijan vastuu ja täydennyskoulutuksen järjestäminen

Vaikka vanhemmilla on velvollisuus ylipäänsä informoida lastaan, niin *informed consent* –kuule-misen yhteydessä **se on nimenomaan haastattelija, ei vanhempi**, joka on velvollinen kertomaan lapselle asioiden oikean laidan. Muutenhan otetaan riski, että vanhemmat kertovat lapselle vain ”omia totuuksiaan”, eikä lapsi tule ennen kuulemista täysin informoiduksi, vaan perusteellisesti harhaanjohdetuksi. Tässä kohden lakiesitys, jossa puhutaan vain vanhemman vastuusta, ei ole sopu-soinnussa yleissopimuksen kanssa, ja ao. kohta tulisi korjata sopimuksen mukaiseksi. Jos vastuu tiedottamisesta sälytetään vain vanhemmille, niin samalla hyväksytään se, että nämä puhuvat perättömiä lapselle, joka muutenkin on huoltoriidan vuoksi poissa tolaltaan.

Sosiaalityöntekijöitä ei voida pitää erityiskoulutuksen saaneina henkilöinä, jotka voisivat tehdä informed consent –haastatteluja, koska heidän koulutukseensa kuuluu vain marginaalisesti lapsen kasvatusta ja kehitystä koskevia opintoja. Oikeanlainen koulutus on yliopistosairaaloiden oikeus-psykiatrisissa osaamiskeskuksissa toimivilla oikeuspsykologeilla, jotka työkseen haastattelevat lapsia, ja osaavat yleensä erottaa, milloin lapsen puhe on peräisin häneltä itseltään, milloin mani-puloivilta vanhemmilta. Näitä ammattilaisia ei tietysti ole tarpeeksi lasten haastattelujen tekemi-seksi, minkä vuoksi tulisi perustaa koulutusohjelma sosiaalityöntekijöille, sovittelijoille, voudeille ja tuomareille, jotka näitä haastatteluja tekevät, mahdollisesti myös asiantuntija-avustajille; opettajina lapsen johdateltavuuteen perehtyneet oikeuspsykologit ja vieraannuttamisasiantuntijat.

Täydennyskoulutusohjelman aloittamista ei pidä lykätä SOTE-uudistuksen varjolla odottamaan SOTE-osaamiskeskusten pystyttämistä, mikä voi kokonaan jäädä toteutumattakin. Laissa voidaan säätää *informed consent* -koulutusohjelman perustamisesta joko yliopistosairaaloiden osaamis-

keskusten yhteyteen tai muualle. Jos SOTE-uudistus toteutuu, niin muualla aloitettu koulutus ja opetushenkilöstöä voidaan siirtää LAPE-hankkeessa kehitettyihin SOTE-osaamiskeskuksiin. Tärkeintä on tässä vaiheessa säätää laki kansainvälisten velvoitteiden mukaiseksi, jotta työhön päästään heti käsiksi. Resurssien käyttö lasten kuulemisten kuntoon saattamiseksi maksaa kyllä itsensä takaisin toistuvien oikeudenkäyntien vähenemisen muodossa ja pidemmällä aikavälillä lasten psyykkisestä pahoinvoinnista johtuvien kulujen pienenemisenä.

Lasta haastattelevat sosiaalityöntekijät voivat hankkia tietoja perheen tilanteesta samoista rekistereistä, joista asioita tarkistetaan olosuhdeselvitystä varten, ja jopa samoihin aikoihin, kun olosuhdeselvitys tehdään. **Samojen ammatti-ihmisten ei kuitenkaan pitäisi suorittaa sekä lapsen haastattelua että tehdä olosuhdeselvitystä**, koska lapsen haastattelijan tulee hoitaa tehtävänsä riippumattomana asiantuntijana.[6]

3. Relocation–ilmoituksesta kuollut kirjain, jos toiselle ei varata tilaisuutta kanteeseen

Järkevät vanhemmat ymmärtävät ilman lain määräystäkin ilmoittaa toiselle vanhemmalle etukäteen muutostaan, kun taas vieraannuttajat tuskin toimivat niin, vaikka laki sitä edellyttäisi. Seurattuani 25 vuoden ajan virkamiehenä, asiamiehenä ja asiantuntijatodistajana erovanhempien toimintaa olen havainnut, että vieraannuttajat, jotka repivät lapsen yleensä hyvin toimivasta ympäristöstä satojen kilometrien päähän, tekevät niin yhtäkkisen mielenhäiriön vallassa. Voimakkaan rajatilatasoisesti häiriintyneeseen vieraannuttajaan iskee silloin psykoottinen harhaluulo, että toinen vanhempi on lapselle tuhoisa, joten on oikeutettua välttää tätä kaikin keinoin – vaikka mitään todellista ongelmaa ei etävanhemmalla siis ole.

Harhaluulon vallassa ja joskus myös tahallaan totuutta vääristellen, vieraannuttajat tietysti vetoaisivat siihen lainkohtaan, että ilmoituksen saa jättää tekemättä, jos se on välttämätöntä lapsen tai asuinpaikkaansa muuttavan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi – vaikka tilanne ei todellisuudessa olisi lainkaan kuvatunlainen. Kuka ennen muuttoa ehtii tutkia, onko väitettyä väkivallan uhkaa edes olemassa? Ja kuka noutaa lapsen takaisin, palauttaa olosuhteet ennalleen ja parantaa aiheettomasti järkytetyn lapsen perusturvallisuuden, jos ”väkivallan uhka” myöhemmin paljastuu tekaistuksi?

Pelkkä ilmoitusvelvollisuus ei auta mitään, koska vieraannuttajat muuttavat joka tapauksessa satojen kilometrien päähän mistään välittämättä.[7] Ilmoitusvelvollisuudesta tulisi kuollut kirjain, ja koska sellaiset heikentävät lain kunnioitusta, niin säännöstä ei tule ottaa lakiin. Ainakaan poikkeusnormia, jossa vedotaan väkivallan uhkaan, ei pitäisi säätää. Sellaista ei ilmeisesti ole kirjattu niiden

[6] Hankala kysymys on, pitäisikö erikseen haastatella lasta sen selvittämiseksi, onko hän vieraannutettu, ja sen jälkeen erikseen kuulla lasta esimerkiksi siitä, kumman vanhemman luona hän tahtoo asua; vai voidaanko molemmat kysymykset käsitellä samassa tilaisuudessa. Periaatteessa nämä kaksi haastattelua/ kuulemista tulisi pitää erillään ja tehdä jopa eri ammattihenkilöiden toimesta, mutta resurssit eivät todennäköisesti siihen riittäisi. Kummatkin haastattelut voitaisiin ehkä hoitaa samalla kertaa rakentamalla sellainen puolistrukturoitu menetelmä, jossa tietyt asiat kysytään lapselta ensin vieraannuttamisen poissulkemiseksi tai vahvistamiseksi, ja sitten keskitytään huoltoasian selvittämiseen. Kuitenkin myös lapsen käytös ja vastaukset itse huoltokysymysten osalta voivat antaa osviittaa vieraannuttamisen puolesta tai sitä vastaan, mikä on hyvä ottaa huomioon haastattelukaavaketta laadittaessa.

[7] Vieraannuttajat eivät ole tähänkään mennessä välittäneet yhteishuoltajana toimivan vanhemman oikeudesta päättää lapsen olinpaikasta, eivätkä ole ilmoittaneet muutoistaan etukäteen yhteishuoltajille.

maiden lakeihin, joita lakiesityksessä on referoitu, mikä osoittaa, että poikkeussäännös ei ole järkevä.

Ainoa järkevä syy, miksi ilmoitusvelvollisuus voidaan kirjata lakiin on, että samalla varataan Ranskan ja USA:n mallin mukaisesti toiselle vanhemmalle oikeus nostaa lapsenhuoltokanne, jolla voidaan kyseenalaistaa muuton järkevyys lapsen kannalta *ennen sen tapahtumista*. Tuomioistuimella tulisi olla valta antaa väliaikaismääräys, jonka avulla lapsi pysyy asumassa alkuperäisellä paikkakunnalla siihen asti, kunnes oikeus on antanut lopullisen päätöksensä siitä, onko muutto lapsen edun mukainen. Siinä tuomioistuin voisi kieltää lähivanhempaa viemästä lasta muualle ja viime mahdollisuutena määrätä lähihuolto toiselle vanhemmalle.

Johdonmukaisuuden nimissä ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti tulisi myös sanktioida ja tilanne palauttaa ennalleen. Jos lähivanhempi kaikesta huolimatta vie lapsen pois alkuperäiseltä paikkakunnalta ilman toisen vanhemman tai tuomioistuimen lupaa, niin tällaisia tilanteita varten pitäisi säätää nopeutetusta huollon täytäntöönpanomenettelystä (lisäyksellä täytäntöönpanolain 25 §:ään), jonka avulla pois viety lapsi saadaan palautettua välittömästi alkuperäiselle paikkakunnalle ulosottomiehen toimesta huolto- oikeudenkäyntiä varten (*maansisäinen Haagin sopimus*). Sen sijaan aidossa väkivallan pelossa elävää lähivanhempaa varten on tarjolla samalla tai läheisillä paikkakunnilla turvakoteja ja uusia, salaisiakin asuntoja, jollaisen sosiaaliviranomaiset voivat järjestää, jos väkivallan uhka on todellinen.

Päädyin maansisäisen Haagin sopimuksen kannalle niin aikaisin kuin vuonna 2004, koska olin jo siihen mennessä nähnyt, kuinka tuhoisaa lapsen kannalta on tulla riistetyksi pois normaaleista olosuhteistaan, pois läheistensä ja kavereidensa luota, vieraalle paikkakunnalle ja usein kestämättömiin olosuhteisiin. Tällä tavoin pois juuriltaan revityistä lapsista ei kasva normaaleja aikuisia; useiden elämä on muuton vuoksi mennyt peruuttamattomasti sekaisin ja elämä pilalle.

4. Lapsen läheiselle tapaamisoikeus myös silloin, kun toinen vanhemmista tai molemmat ovat kuolleet tai saavuttamattomissa, ilman yhdessä asumisvaatimusta. Huoltohakemukseen oikeutettujen piiriä on muokattava vastaavasti.

Läheisille varattu mahdollisuus saada lapseen oikeusjärjestyksen tunnustama tapaamisoikeus on lakiesityksessä rajoitettu sellaisiin henkilöihin, jotka ovat jossain vaiheessa asuneet yhdessä lapsen kanssa. Syy lasten asumiseen esimerkiksi isovanhempiensa luona on usein, että vanhemmat tai ainakin toinen heistä on tullut kyvyttömäksi lasten hoitoon. Kyseessä on lastensuojelullinen tilanne, ja sellaisten isovanhempien koti toimii monesti kilpailijana lasten sijoittamiselle ulkopuolisten sijaisvanhempien hoitoon.[8]

Lapsenhuoltolaissa säädettyjen menettelytapojen tulisi kuitenkin ennalta ehkäistä lastensuojelun tarvetta, ei toimia vasta kun lastensuojelun tarve on jo käsillä. Sen vuoksi täytäntöönpanokelpoinen tapaamisoikeus tulisi myöntää läheiselle myös ilman yhdessä asumisvaatimusta niissä tapauksissa,

[8] Minulla on näistä tapauksista runsaasti kokemuksia, ja vuonna 1995 jo ehdotin isovanhemmille erillistä tapaamisoikeutta ollessani sosiaali- ja terveysvaliokunnan kuultavana täytäntöönpanolakiesityksen johdosta.

joissa toinen vanhemmista tai molemmat ovat kuolleet tai saavuttamattomissa.[9] Esikuvana pidettäisiin Tanskan lainsäädäntöä mm. tapaamisoikeuden hakemiseen oikeutettujen piirin osalta. Keskenään kilpailevia tapaamisoikeuksia – joita lakiesityksessä on pyritty välttämään – ei tulisi liikaa, jos lähdettäisiin siitä, että vanhempi itse pitää huolta omien vanhempiensa tapaamisista lasten kanssa, Norjan ja Tanskan mallin mukaisesti.[10]

Mitä tulee menettelytapoihin, niin Suomessa sosiaaliviranomaisen järjestäisi neuvonpidon tapaamisoikeuden hakijoiden ja sen vanhemman kanssa, jonka luona lapsi asuu, jotta osapuolet pääsisivät tapaamisoikeudesta keskenään vapaaehtoiseen ja lapsen etuun perustuvaan yhteisymmärrykseen. Jos osapuolet eivät saavuta asiasta yhteisymmärrystä, tapaamisia lapsen kanssa toivovat tekisivät hakemuksen käräjäoikeuteen.

Huostaanottojen määrä on viime vuosina jatkuvasti kasvanut, ja lastensuojelu kriisiytynyt. Tulee sen vuoksi tehdä kaikki voitava, jotta lapset saavat avun ennen kuin tilanne kärjistyy huostaanoton asteelle. Lastenpsykiatristen tutkimusten perusteella tiedetään, että yksikin lapsesta välittävä läheinen aikuinen on *suojaava tekijä*, joka voi estää vaikeissa oloissa elävän lapsen psyykkisen sairastumisen. Kaikki läheisten voimavarat olisi rekrytoitava lasten tueksi; siinä säästyy myös yhteiskunnan varoja. Sen vuoksi tapaamisiin oikeutettujen piirin tulee olla mahdollisimman laaja.

Samasta syystä tulisi laajentaa myös niiden läheisten piiriä, jotka voivat tehdä lapsen huoltohakemuksen (nykyään THL 14,2 §:ssä) siten, että ei edellytettäisi molempien huoltajien olevan kuolleita, vaan myös se, että vanhemmat ovat poissa lastensa elämästä – eli saavuttamattomuus – riittäisi perusteeksi läheisten oikeudelle tehdä lapsen huoltohakemus. Näiden läheisten piiri olisi sama kuin edellä kuvailtu tapaamisiin oikeutettujen piiri.

5. Vastapuolen kulujen korvaamista koskeva päätös on tehokas tapa vähentää riitoja

Olen ehdottanut lakiesitykseen sisällytettyä kansliassa tapahtuvaa hakemuksen hylkäämistä keinona oikeudenkäyntien vähentämiseksi vuoden 2007 artikkelin s. 98-99 alav. 283. Aina ei kuitenkaan ennen oikeuskäsittelyä nähdä sitä, että hakemus merkitsee tarpeetonta toisen osapuolen ja lasten kiusaamista. Kun se sitten selviää oikeuskäsittelyn yhteydessä, pitäisi keinovalikoimaan kuulua myös vastapuolen kulujen korvaamista koskeva päätös.

Kokemukseni perusteella tällainen kulupäätös on erittäin tehokas keino estää tulevia turhia oikeudenkäyntejä, eikä sen kirjaamista lapsenhuoltolakiin pitäisi jättää tekemättä vain siksi, että joskus

[9] Saavuttamattomuudella tarkoitettaisiin, paitsi Tanskan lain mukaista tuntemattomuutta ja sitä, että lapsi on hyvin rajallisesti tekemisissä tapaamiseen oikeutetun vanhemman kanssa, myös henkilön katoamista, pitkää vankilatuomiota; voimakkaasti heikentynyttä terveydentilaa, joka estää kanssakäymisen; asunnottomuutta tai pitkää oleskelua ulkomailla, jonka vuoksi henkilö on tietymättömissä.

[10] Suomessakin on tapauksia, joissa vieraannuttavat vanhemmat estävät myös omien vanhempiensa yhdessäoloa lapsen kanssa. Tällaisille isovanhemmille ei valitettavasti voitaisi vahvistaa täytäntöönpanokelpoisia tapaamisoikeuksia, koska se edelleen kärjistäisi osapuolten keskinäisiä välejä ja lisäisi tuomioistuinten ratkaistavina olevia riitoja. Kun vieraannuttaminen osoittaa puuttuvia kykyjä huolehtia lapsesta, niin ratkaisu näihin tilanteisiin on joskus se, että vieraannuttavan vanhemman menettäessä muista syistä lähihuollon, isovanhemmat pääsevät tapaamaan lasta. Jos vieraannuttamista todella ryhdyttäisiin lainsäädännöllä estämään, niin tällaiset tapaukset, nykyisellään umpikujia, päättyisivät paljon useammin lapsen edun mukaisesti.

myöhemmin kuluasiaa aiotaan pohtia yleisemmin. Sinänsä jo voimassa oleva laki, oikeudenkäymiskaari mahdollistaa määräyksen vastapuolen kulujen korvaamisesta, mutta oikeudenkäyntikierteiden katkaisemiseksi tuomareita olisi syytä kannustaa käyttämään sitä mahdollisuutta rohkeammin kuin nykyään tapahtuu. Siinä suhteessa kuluasia muistuttaa kansliassa tehtävää hakemuksen hylkäämistä, joka on myös mahdollinen voimassaolevan lain nojalla.

Lapsen huolto- ja täytäntöönpanoprosesseissa sovelletaan yleensä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ää, jonka mukaan kumpikin asianosainen vastaa omista kuluistaan. Tämä mahdollistaa vastapuolen rankan kiusaamisen, kun yhteiskunnan tuilla elävä kanteen nostaja (tai muu aiheuttaja) voi käydä lukemattomia prosesseja yhteiskunnan kustantamalla maksuttomalla oikeusavulla, kun taas prosesseihin syytön työssäkäyvä vastapuoli joutuu maksamaan kulunsa omasta pussistaan. Väitöskirjaan kuuluvan empiirisen tutkimuksen eräs tulos oli, että työtön osapuoli aiheuttaa aina kiistan, työssäkäyvän joutuessa maksumieheksi. Kulukorvausta koskeva pääsääntö on 1§:ssä, että häviäjä maksaa voittajan kulut, ja tätä pääsääntöä voidaan 2 §:n mukaan soveltaa tarvittaessa sen tarkoittamissa (eli huolto-) asioissa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3-6 §§:ssä luetellaan useita syitä, joihin vedoten vastapuolen kulut voidaan sälyttää asianosaisen, jopa voittaneen, maksettaviksi. Vieraannuttavan asianosaisen hyvin tyypillisesti antamat totuudenvastaiset tiedot olennaisessa asiassa voidaan tulkita OK 21:5 §:ssä tarkoitetuksi ”väitteeksi, jonka asianosainen on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi”. Totuudenvastaisten seikkojen esiintuominen johtaisi siten ainakin osittaiseen velvollisuuteen korvata vastapuolen kulut sekä huolto- ja tapaamispäätöksissä että täytäntöönpanopäätöksissä.

Tämä olisi tervetullut uudistus, koska viime vuosina tuomioistuimissa ei ole enää välitetty asianosaisten valehtelusta, vaikka sen pitäisi olla vääränä valana rangaistava rikos. Olen kuitenkin kerta toisensa jälkeen havainnut, että nimenomaan paikkansa pitämättömiä tietoja antava osapuoli on lapsen kannalta muutenkin tuhoisa, aiheuttaen lapselle paljon erilaista haittaa. Sen vuoksi mahdollisimman monet sanktiot ja rajoitukset tulisi kohdistaa tähän osapuoleen.